

Särtryck ur
**Läroplan för
kommunal
vuxen-
utbildning**

br
84/827
Ej hemlän.

L₈₂
VUX

SÖ:s
publikation
Läroplaner
1983:4
1983:6

SÖ

Skolöverstyrelsen
Mål och riktlinjer

Central-
biblioteket

br
84/827

Ej hemläsa!

Liber Utbildningsförlaget
162 89 STOCKHOLM

Upplysningar och beställningsadress:
Liber distribution
Order Utbildning
162 89 STOCKHOLM
Tfn 08-739 91 00

SÖ

Läroplan för kommunal vuxenutbildning

Läroplan för kommunal vuxenutbildning, Lvux 82, består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna.

Denna bok är ett särtryck ur den **allmänna delen** och innehåller Mål och riktlinjer (med kompletteringar 1983)

Presslagd

Juni 1983

© 1983 Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget

ISBN 91-40-71048-3 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1983

Innehåll

GÖTEBORGS UNIVERSITETSbibliOTEK

14000

000528742

Inledning

- 1 Komvux, SSV och grundvux 6
- 2 Grundläggande bestämmelser 7
- 3 Läroplanen och dess delar 8
- 4 Lokala arbetsplaner 9

Mål och riktlinjer

1 Mål och målgrupper

- 1.1 Allmänna mål för vuxenutbildningen 10
- 1.2 Särskilda mål för komvux 10
- 1.3 Målgrupper för komvux 11
- 1.4 Prioritering mellan utbildningar inom komvux 11

2 Komvux uppbyggnad

- 2.1 Fristående kurser 12
- 2.2 Kursernas uppbyggnad 13
- 2.3 Grunddel och fördjupningsdel 14
- 2.4 Lokala arbetsplaner 15
- 2.5 Stödjande och elevvårdande insatser 16

3 Allmänna riktlinjer för verksamheten

- 3.1 Utgångspunkter 17
- 3.2 Kunskapssyn – inläring 18
- 3.3 Attityder, normer och värderingar 20
- 3.4 Personlighetsutveckling 20
- 3.5 Saklighet och allsidighet 21
- 3.6 Kommunikationsfärdigheter 22
- 3.7 Ämnesövergripande frågor 22
- 3.8 Kursdeltagare med särskilda behov 23
- 3.9 Studie- och yrkesorientering 26

4 Metoder och arbetsformer

- 4.1 Deltagarmedverkan och ansvarsfördelning 29
- 4.2 Inskolningsperiod 30
- 4.3 Studieplanering. Urval av stoff 30
- 4.4 Kursplanering och återkommande kursvärdering 31

- 4.5 Arbetsformer 32
- 4.6 Hemarbete 33
- 4.7 Läromedel 34
- 4.8 Redovisningsformer, betygsättning och annan utvärdering 35
- 4.9 Betygsdokument 36

5 Grundskolkurser inom komvux

- 5.1 Ämnen 37
- 5.2 Antalet lektioner 38
- 5.3 Delning av grundskolkurser i undervisningsgrupper 38
- 5.4 Slutbetyg 38

6 Gymnasieskolkurser och särskilda yrkesinriktade kurser

- 6.1 Ämnen 39
- 6.2 Antalet lektioner 40
- 6.3 Indelning i etapper och delmoment 40
- 6.4 Särskilda yrkesinriktade kurser 41
- 6.5 Delning av gymnasieskolkurser i undervisningsgrupper 42
- 6.6 Betygsättning 43
- 6.7 Avgångsbetyg av olika slag 44

7 Grundutbildning för vuxna

- 7.1 Inledning 50
- 7.2 Mål och målgrupper 50
- 7.3 Grundvux uppbyggnad 50
- 7.4 Allmänna riktlinjer för verksamheten 53
- 7.5 Metoder och arbetsformer 54

Förordning om ändring i förordningen den 11 mars 1982 om 1982 års läroplan för kommunal vuxenutbildning

SÖ:s publikation
Läroplaner 1983:4
Utkom från
trycket den 17
juni 1983

Regeringen föreskriver¹ att 3 och 4 §§ förordningen den 11 mars 1982 om 1982 års läroplan för kommunal vuxenutbildning samt bilagan till förordningen skall ha nedan angivna lydelse.

3 § Av 16 § förordningen (1971:424) om kommunal och statlig vuxenutbildning framgår att timplanerna och kursplanerna samt kommentarmaterialet fastställs av skolöverstyrelsen.

För grundskolkurserna skall nya timplaner och kursplaner gälla från och med den 1 juli 1982. För gymnasieskolkurser i allmänna ämnen (inkl. ekonomiska och tekniska ämnen) skall nya timplaner och kursplaner gälla från och med den 1 juli 1983. För övriga kurser får de timplaner som gäller vid utgången av juni 1983 ingå i 1982 års läroplan för komvux, i den mån de inte strider mot föreskrifter och andra beslut som regeringen meddelar och så länge skolöverstyrelsen inte beslutar annat.

4 § Mål och riktlinjer skall i tillämpliga delar gälla även för kurser som har påbörjats före den 1 juli 1982.

De nya timplanerna och kursplanerna för grundskolkurser skall gälla endast kurser som påbörjas den 1 juli 1982 eller senare.

De nya timplanerna och kursplanerna för gymnasieskolkurser i allmänna ämnen skall gälla endast kurser som påbörjas den 1 juli 1983 eller senare.

Denna förordning skall kungöras i skolöverstyrelsens publikation Läroplaner.

Förordningen träder i kraft den 1 juli 1983.

På regeringens vägnar

LENA HJELM-WALLÉN

Barbro Wickberg

¹ Jfr prop 1982/83:2, UbU 2, rskr 61.

Förordning om ändring i förordningen den 11 mars 1982 om 1982 års läroplan för kommunal vuxenutbildning

SÖ:s publikation
Läroplaner 1983:6
Utkom från
trycket den 17
juni 1983

Regeringen föreskriver¹ att bilagan till förordningen den 11 mars 1982 om 1982 års läroplan för kommunal vuxenutbildning (ändrad den 5 maj 1983) skall ha följande lydelse.

Bilaga

6 GYMNASIESKOLKURSER OCH SÄRSKILDA YRKESINRIKTADE KURSER

6.1 Ämnen

Gymnasieskolkurser får anordnas i praktiskt taget alla ämnen som finns i

¹ Jfr prop 1982/83:100 bil 10 p. D 18, UbU 21, rskr 311.

gymnasieskolan. Undantagna är ämnena bild, musik, konst- och musik-historia och andra estetiska ämnen, eftersom dessa hör till folkbildningens område. Undantagna är också hemspråk och idrott. Gymnasieskolkurser i finska, italienska, kinesiska eller portugisiska får anordnas endast efter medgivande från SÖ. Ämnet arbetslivsorientering är integrerat med ämnet samhällskunskap. I komvux får dessutom anordnas orienteringskurser för vuxenstuderande.

6.7 Avgångsbetyg av olika slag

Avgångsbetyg som ger allmän behörighet för högskolestudier

För *avgångsbetyg 2* krävs:

2. betyg i de uppräknade karaktärsämnena inom en av följande sektorer

- b. *humanistisk-samhällsvetenskaplig sektor*
franska etapp 1 eller ryska etapp 2 eller
spanska etapp 2 eller tyska etapp 1¹
historia etapp 2
psykologi etapp 2 eller socialkunskap
religionskunskap etapp 2
naturkunskap etapp 2

¹ Betyg i de angivna språken får bytas ut mot betyg i finska etapp 2, italienska etapp 2, kinesiska etapp 2 eller portugisiska etapp 2.

För *avgångsbetyg 3* krävs:

2. betyg i de uppräknade karaktärsämnena inom en av följande sektorer

- b. *humanistisk-samhällsvetenskaplig sektor*
engelska etapp 3
franska etapp 3 eller ryska etapp 3
eller spanska etapp 3 eller tyska etapp 3¹
historia etapp 3
psykologi etapp 2 eller socialkunskap
religionskunskap etapp 2
samhällskunskap etapp 3
naturkunskap etapp 3

¹ Betyg i de angivna språken får bytas ut mot betyg i finska etapp 3, italienska etapp 3, kinesiska etapp 3 eller portugisiska etapp 3.

Denna förordning skall kungöras i skolöverstyrelsens publikation Läroplaner.

Förordningen träder i kraft den 1 juli 1983.

På regeringens vägnar

LENA HJELM-WALLÉN

Barbro Wickberg

Inledning

1 Komvux, SSV och grundvux

Den kommunala vuxenutbildningen (*komvux*) har funnits sedan den 1 juli 1968. Genom komvux kan vuxna få utbildning som svarar mot den som ungdomar får i grundskolan och gymnasieskolan. Dessutom finns särskild yrkesinriktad utbildning.

Komvux har stor betydelse inte bara för vuxna som har kort utbildning. Komvux gör det också möjligt för människor att efter några års yrkesverksamhet komplettera sin tidigare utbildning eller skaffa sig en utbildning med annan inriktning. På detta sätt kan komvux fungera som ett led i en återkommande utbildning. Komvux har utnyttjats arbetsmarknadspolitiskt för att ge utbildning till arbetslösa eller till dem som hotas av arbetslöshet. Komvux har också i viss utsträckning kommit att användas för att utbilda anställda inom företag och kommunala och statliga förvaltningar.

Både primärkommuner och landstingskommuner får anordna komvux. Landstingskommunerna får dock enbart anordna sådan utbildning som kan ingå i landstingskommuns gymnasieskola.

Komvux består av fristående kurser, vilka vanligen anordnas som koncentrationsläsning. De kan läsas var för sig eller kombineras bl a så att de leder fram till en fullständig kompetens motsvarande den som ges i grundskolan eller gymnasieskolan.

Komvux var till en början huvudsakligen en fritidsutbildning på kvällstid. Under 1970-talet har emellertid reformer på andra områden kommit att i viss mån förändra komvux karaktär. Lagen om arbetstagares rätt till ledighet för ut-

bildning och utbyggnaden av det särskilda vuxenstudiestödet har medfört, att utbildningen inom komvux nu till stor del bedrivs på dagtid och även på heltid.

Som ett komplement till komvux finns vuxenutbildning vid statens skolor för vuxna (SSV) i Härnösand och Norrköping, som rekryterar studerande från hela landet. Studierna vid SSV bygger på självstudier i form av brevstudier på hemorten och periodvis återkommande undervisning vid skolorna, s k varvad undervisning. Vid skolan i Norrköping förekommer också utbildning enbart i brevform.

Sedan 1977 åligger det primärkommunerna att anordna grundutbildning för vuxna (*grundvux*). Utbildningen vänder sig till dem som saknar grundläggande kunskaper och färdigheter i att läsa, skriva eller räkna och som önskar delta i sådan undervisning. Grundvux utgör en egen skolform med egna bestämmelser men skall organisatoriskt anknytas till komvux. Grundvux ingår som en naturlig del i kommunens vuxenutbildning.

2 Grundläggande bestämmelser

Verksamheten inom komvux, SSV och grundvux utformas efter föreskrifter och riktlinjer, som fastställs av riksdag och regering. Vissa förhållanden regleras dessutom genom avtal, som sluts mellan statens arbetsgivarverk eller kommunerna och olika personalorganisationer.

För komvux, SSV och grundvux finns ingen särskild lag. Däremot finns förordningar som regeringen utfärdar. Den grundläggande förordningen för komvux och SSV är förordningen om kommunal och statlig vuxenutbildning. För grundvux gäller förordningen om grundutbildning för vuxna. Vissa frågor regleras i särskilda förordningar. En sådan är förordningen om tjänster som lärare vid skolväsendet i kommun. Det finns också föreskrifter och allmänna råd som utfärdas av skolöverstyrelsen (SÖ).

3 Läroplanen och dess delar

I förordningen om kommunal och statlig vuxenutbildning finns föreskrifter om att det skall finnas en särskild läroplan för komvux. Den består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial. Den allmänna delen innehåller mål och riktlinjer för verksamheten samt timplaner och kursplaner.

Läroplanen för komvux skall i tillämpliga delar gälla även för SSV. Enligt förordningen om grundutbildning för vuxna skall läroplanens mål och riktlinjer i tillämpliga delar gälla även för grundvux.

Mål och riktlinjer, som fastställs av regeringen, utgår från de allmänna mål för vuxenutbildningen och de särskilda mål för komvux och grundvux som har antagits av riksdag och regering. I vissa fall bygger mål och riktlinjer på föreskrifter i tex förordningen om kommunal och statlig vuxenutbildning. Mål och riktlinjer kan då inte läsas för sig utan måste läsas mot bakgrund av förordningen.

Timplanerna fastställs av SÖ och anger antalet lektioner för de olika kurserna.

Kursplanerna fastställs också av SÖ. De är indelade i mål och huvudmoment som beskriver undervisningens inriktning och innehåll i de olika kurserna.

Som stöd för undervisningen och för det lokala utvecklingsarbetet utarbetar SÖ *kommentarmaterial* till mål och riktlinjer och till kursplanerna. Det utges, kompletteras och förnyas fortlöpande. Det innehåller inga föreskrifter. Kommentarmaterialet belyser aktuella frågor och problem. Där diskuteras alternativa metoder att söka bemästra svårigheter och arbeta i den riktning som målen för utbildningen anger.

4 Lokala arbetsplaner

I förordningen om kommunal och statlig vuxenutbildning finns föreskrifter om att det för varje skolenhet med komvux eller SSV skall finnas en lokal arbetsplan för utbildningen. När grundvux finns vid en skolenhet skall en lokal arbetsplan finnas även för grundvux. Föreskrifter härom finns i förordningen om grundutbildning för vuxna. Arbetsplanen utgör en konkretisering av målen för verksamheten m m.

Mål och riktlinjer

1 Mål och målgrupper

1.1 Allmänna mål för vuxenutbildningen

Komvux är en del av den samhällsstödda vuxenutbildningen. Andra former av sådan vuxenutbildning är SSV, grundvux, folkhögskola, studiecirkelverksamhet och arbetsmarknadsutbildning.

Vuxenutbildningen syftar till

1. att överbygga utbildningsklyftorna och därigenom verka för ökad jämlikhet och social rättvisa,
2. att öka de vuxnas förmåga att förstå, kritiskt granska och medverka i kulturellt, socialt och politiskt liv och därigenom bidra till det demokratiska samhällets utveckling,
3. att utbilda vuxna för varierande arbetsuppgifter, medverka till arbetslivets förändring och bidra till full sysselsättning och därigenom främja utveckling och framsteg i samhället samt
4. att tillgodose de vuxnas individuella önskemål om vidgade studie- och utbildningsmöjligheter och att ge dem tillfälle att komplettera ungdomsutbildningen.

1.2 Särskilda mål för komvux

Komvux skall medverka till att förverkliga vuxenutbildningens allmänna mål genom att erbjuda vuxna kompetensinriktad utbildning. Det sker genom att komvux

1. anordnar utbildning såväl för kompetens i enstaka ämnen som för fullständig kompetens motsvarande den som ges i grundskolan eller gymnasieskolan,

2. förmedlar kunskaper i det egna yrket eller utbildar för ett nytt yrke genom att anordna utbildning motsvarande sådan som ges i gymnasieskolan eller enligt kursplaner som fastställts efter samråd med arbetsmarknadens parter.

1.3 Målgrupper för komvux

Komvux vänder sig till alla vuxna som har behov av kompetensriktad utbildning på grundskol- och gymnasieskolnivå.

Komvux skall framför allt erbjuda utbildning till dem som tidigare fått minst av utbildningsresurserna i samhället. Information och rekrytering skall därför i första hand inriktas på korttidsutbildade, resurssvaga och socialt utsatta personer.

En annan viktig målgrupp för komvux är vuxna som vill gå ut i arbetslivet och yrkesverksamma personer som har behov av att komplettera sitt yrkeskunnande eller vill förändra sin situation i arbetslivet.

Ytterligare en målgrupp för komvux är människor som behöver komplettera sin tidigare utbildning och skaffa sig behörighet för fortsatta studier.

1.4 Prioritering mellan utbildningar inom komvux

När resurserna att anordna utbildning inom komvux är begränsade, bör en prioritering göras mellan olika kurser. Med hänsyn till de allmänna målen för vuxenutbildningen och till de särskilda målen och målgrupperna för komvux bör utbildningarna inom komvux prioriteras i följande ordning, om inte annat följer av särskilda föreskrifter:

1. överbyggande utbildning motsvarande den som ges i grundskolan samt arbetsmarknadsinriktad utbildning, dvs sådan utbildning som är ägnad att tillgodose ett behov på arbetsmarknaden,
2. behörighetskomplettering, dvs utbildning som ger formell behörighet och reell kompetens för högskolestudier,

3. överbyggande utbildning motsvarande annan utbildning som ges i gymnasieskolan.

2 Komvux uppbyggnad

2.1 Fristående kurser

Komvux omfattar utbildning som svarar mot den som ges i grundskolan och gymnasieskolan. Dessutom finns särskild yrkesinriktad utbildning.

Flertalet vuxna har grundskolekompetens på grundval av det slutbetyg (motsvarande) som de fick när de avslutade sin obligatoriska skolgång. De kan emellertid behöva komplettera sina kunskaper i vissa ämnen. Många vuxna vill delta i utbildning som har direkt anknytning till deras yrkesverksamhet. Andra, som har allmän behörighet genom ålder och arbetslivserfarenhet, behöver komplettera sin utbildning i ämnen som krävs för särskild behörighet för högskolestudier. För att tillmötesgå dessa skiftande utbildningsbehov krävs flexibilitet och kombinationsmöjligheter.

Utbildningen inom komvux är uppbyggd av fristående kurser. Vanligen ingår bara ett ämne i varje kurs. De vuxenstuderande kan själva välja den kombination av kurser de har behov av för fortsatta studier eller för sin yrkesverksamhet. Kurser på grundskolnivå kan således kombineras med kurser på gymnasieskolnivå och särskilda yrkesinriktade kurser. Kurserna kan också kombineras på så sätt, att de leder fram till en fullständig kompetens motsvarande den som ges i grundskolan eller gymnasieskolan.

Vilka kurser som skall anordnas i en kommun bestäms av skolstyrelsen. Före beslut om att anordna yrkesinriktad utbildning skall skolstyrelsen samråda med arbetsmarknadens parter.

2.2 Kursernas uppbyggnad

Ämnen förekommer inte sällan både i grundskolan och i gymnasieskolan med samma beteckning men med olika omfattning och innehåll. Ämnenas innehåll och omfattning kan också skilja sig mellan de olika studievägarna i gymnasieskolan. I komvux indelas i stället allmänna ämnen i *etapper*. Som allmänna ämnen räknas även ekonomiska och tekniska ämnen. Etappindelningen utgår från varje ämnes struktur och karaktär. Etapperna bygger på varandra och bildar tillsammans en sammanhängande studiegång. Antalet etapper är i flertalet ämnen högst tre, i vissa ämnen fyra. Varje etapp leder till en bestämd nivå, som i huvudsak motsvarar följande kompetens:

etapp 1	grundskolans högstadium
etapp 2	ett- och tvååriga studiegångar i gymnasieskolan
etapp 3	treåriga studiegångar i gymnasieskolan
etapp 4	avslutande etapp i omfattande studiegångar i gymnasieskolan.

Många vuxenstuderande återupptar studier efter en tids yrkesarbete. De bör intas till den kurs (etapp) och på den nivå inom kursen som är lämplig med hänsyn till deras faktiska möjligheter att följa undervisningen. Eftersom etapperna i resp ämne bygger på varandra, behöver de studerande i komvux inte från början bestämma sig för hur omfattande studier i ämnet de skall ägna sig åt. De kan uppskjuta detta val, tills de har skaffat sig viss erfarenhet av studierna i resp ämne och känner sina förutsättningar och behov bättre.

På gymnasieskolans yrkesinriktade linjer och specialkurser finns yrkesämnena som i regel är omfattande. För att underlätta vuxenstudierna delas dessa ämnen inom komvux upp i mindre kurser, s k *delmomentskurser*. Av lokal- och utrustningsskäl får vissa yrkesämnena alternativt delas upp i s k moduler, av vilka *modulkurser* kan byggas upp. Delmomentskurser och modulkurser kan läsas var för sig, om de omfattar ett visst lägsta antal timmar, eller kombineras med varandra efter vissa fastställda regler (se även avsnitt 6.3). Därigenom skapas ett stort antal kombinationsmöjligheter.

För att möta bl a den tekniska utvecklingen och förändringar på arbetsmarknaden kompletteras utbildning motsvarande den som ges i gymnasieskolan inom komvux med *särskild yrkesinriktad utbildning*. Tim- och kursplaner för särskild yrkesinriktad utbildning fastställs av SÖ efter samråd med arbetsmarknadens parter. För varje sådan kurs anges utbildningens mål, innehåll och omfattning.

Vissa yrkesinriktade kurser bygger på tidigare utbildning eller yrkeserfarenhet inom samma område. Detta framgår i så fall av kursplanen.

2.3 Grunddel och fördjupningsdel

Vuxna har ett annat utgångsläge för sina studier än ungdomar. Många vuxna studerar ämnen med anknytning till sin yrkesverksamhet eller för att uppnå ett väl preciserat mål. Detta bör påverka stoffurvalet. Det är inte lämpligt att alla vuxna läser samma kursinnehåll som ungdomar och inte heller nödvändigt att alla vuxenstuderande läser alla delar av en kurs i samma omfattning. För att åstadkomma en anpassning till deltagarnas behov och intressen delas alla kurser upp i en grunddel och en fördjupningsdel.

I grunddelen behandlas vanligen allt det stoff som kursdeltagarna behöver för att kunna gå vidare till en följande kurs (etapp). I fördjupningsdelen väljer deltagarna olika arbetsuppgifter utifrån sina behov och intressen. De prioriterar alltså en del av kursen på bekostnad av andra delar. Inom fördjupningsdelen bör deltagarna också ges möjlighet att välja arbetssätt. Studierna kan t ex utformas som problemområden eller temaarbete. Fördjupningsdelen bör spridas över kurstiden och endast delvis förläggas till slutet av kursen.

I vissa ämnen är det nödvändigt att deltagare inom fördjupningsdelen väljer vissa moment, som i och för sig inte är nödvändiga för den kurs (etapp) de genomgår men som krävs som underlag, om de planerar att fortsätta studierna i ämnet.

För att det skall bli utrymme för fördjupningsdelen och anpassning till deltagarnas erfarenheter, behov och intressen är det nödvändigt att begränsa grunddelen. Fördjupningsdelen bör uppta ungefär en tredjedel av kurstiden i grundskolkurser. I vissa gymnasieskolkurser och särskilda yrkesinriktade kurser är det inte möjligt att genomföra en sådan uppdelning helt konsekvent. Det är viktigt att grunddelen alltid har en sådan omfattning att studerande i yrkesämnen uppnår ett godtagbart yrkeskunnande och att studerande i allmänna ämnen får en god grund för vidare studier, tex i högskolan.

2.4 Lokala arbetsplaner

För varje skolenhet skall en lokal arbetsplan finnas. Arbetsplanen fastställs av rektor för skolenheten. Den utarbetas av skolledningen under medverkan av lärare och representanter för kursdeltagarna. Det finns inga närmare föreskrifter om hur en lokal arbetsplan skall utformas eller vad den skall innehålla. Det bestämmer varje skolenhet själv. Arbetsplanen utgör en konkretisering av de riktlinjer som skolstyrelsen med stöd av gällande föreskrifter har angett för verksamheten i kommunen, av läroplanens mål och riktlinjer samt av kursplanerna. Vid utarbetandet bör man också ta till vara de forskningsresultat, erfarenheter och synpunkter som publiceras i SÖ:s kommentarmaterial. Genom att arbetsplanerna utarbetas lokalt kan de anpassas till de lokala förutsättningarna, komvux organisation och skolstyrelsens beslut om vilka kurser som skall anordnas i kommunen. Man bör också ta till vara de möjligheter till kontakt med samhällsinstitutioner, näringsliv och kulturaktiviteter som finns i kommunen. Möjligheterna till samverkan mellan olika ämnen skall också beaktas.

Den lokala arbetsplanen utgör underlag för den kursplanering som lärarna gör i samråd med deltagarna i varje kurs. Den bör också ligga till grund för utvärdering av verksamheten inför varje nytt läsår och vid behov ses över och kompletteras.

2.5 Stödjande och elevvårdande insatser

Utöver den undervisning som ges i form av kurser inom komvux finns en särskild resurs, det s k *schablontillägget*, som får användas för studie- och yrkesorientering, studiehandledning och stödundervisning. Föreskrifter om beräkning av schablontilläggets storlek och om dess användning finns i förordningen om kommunal och statlig vuxenutbildning.

Schablontillägget får användas till *studie- och yrkesorientering (syo)* som vänder sig dels till allmänheten med information om vuxenutbildning, dels till studerande inom komvux med information och vägledning (se även avsnitt 3.9). Högst 40 % av schablontillägget får användas för att avlöna hel- eller deltidsanställda syofunktionärer.

Schablontillägget används även till *studiehandledning*. Därmed avses dels information om undervisningens innehåll och uppläggning före studiernas början, dels handledning av vuxna som studerar ett ämne på egen hand. Det händer att vuxna behöver utbildning inom ett område, där antalet sökande är för litet för att en kurs skall kunna starta. Det kan t ex gälla nödvändiga förkunskaper för en yrkeskurs eller ett ämne som krävs för behörighet till fortsatta studier eller för fullständig kompetens. I sådana fall kan den vuxenstuderande välja att studera ämnet på egen hand och få viss studiehandledning av lärare i komvux. Den studerande får sedan dokumentera sina kunskaper och färdigheter genom särskild prövning.

Även *stödundervisning* bekostas från schablontillägget. Stödundervisning syftar till att motverka studiemisslyckanden och studieavbrott. Vuxna kan ha svårigheter att regelbundet delta i undervisningen. Stödundervisning kan sättas in som hjälp för deltagare som har varit frånvarande från undervisningen. Stödundervisning kan också användas för att ge viss förberedande undervisning till studieovana vuxna, om detta behövs för att de skall kunna delta i den reguljära undervisningen.

Kommunerna har stor frihet att själva bestämma hur schablon tillägget skall användas. Inom ramen för de ändamål som anges i förordningen får det fördelas efter lokala beslut så att det på bästa sätt tillgodoser deltagarnas behov. Det får användas för alla slag av utgifter, dvs både för personella insatser och för inköp av material. Material som bekostas av schablon tillägget skall vara avsett för studie- och yrkesorientering, studiehandledning eller stödundervisning, alltså inte för användning i den reguljära undervisningen.

3 Allmänna riktlinjer för verksamheten

3.1 Utgångspunkter

Undervisningen inom komvux skall ge kunskaper och färdigheter som är likvärdiga med närmast motsvarande utbildning i grundskolan och gymnasieskolan. Den skall också erbjuda vuxna utbildning för deras yrkesverksamhet.

Utbildningen i komvux skall anpassas till de vuxnas behov och intressen. Deras olikartade bakgrund och erfarenheter är en tillgång som skall tas till vara. Deras kunskaper skall endast kompletteras i en sådan omfattning att de får en utbildning av samma kvalitet som ungdomsutbildningen. Innehållet behöver däremot inte vara identiskt.

Komvux skall i första hand rekrytera utbildningsmässigt eftersatta grupper, och undervisningens uppläggning, innehåll och arbetsformer skall anpassas till dessa gruppers behov och förutsättningar.

En grundläggande förutsättning för att åstadkomma en framgångsrik utbildning är att dess innehåll och studieformer förmår skapa god motivation. Det är viktigt att de studerande kan se sambandet mellan de kunskaper som de tillägnar sig och tillämpningen av dessa kunskaper i livssituationen eller i yrkeslivet.

Till grund för undervisningen inom komvux skall ligga demokratins samhällssyn och människosyn: människan är aktiv, skapande, kan och måste ta ansvar och söka kunskap för att i samverkan med andra förstå och förbättra sina egna och sina medmänniskors livsvillkor. Undervisningens innehåll och arbetsformer måste vara så utformade att de befrämjar denna samhälls- och människosyn.

Många vuxna, som inte har ägnat sig åt formella studier på åtskilliga år, saknar studieträning. De har i stället skiftande erfarenheter från arbetslivet och samhällslivet. Undervisningen måste metodiskt inriktas på att förbättra deltagarnas förmåga att på egen hand inhämta och tillägna sig kunskaper och färdigheter. Den måste ge deltagarna tillfälle att öva sig i att planera, genomföra och utvärdera sitt arbete, att utnyttja informationskällor såsom bibliotek, uppslagsverk, massmedier m m, att systematisera, kritiskt analysera och bedöma information av olika slag och att samarbeta med andra mot ett gemensamt mål.

3.2 Kunskapssyn – inläring

Många kursdeltagare har vid början av studierna i komvux ett dåligt självförtroende och blir därför alltför beroende av läraren. De väntar sig att läraren skall tala om för dem vad de skall lära sig. Läraren bör utgå från de förväntningar, frågor och problem som deltagarna har med sig från sin vardagserfarenhet. Det är bra om läraren kan visa att sådana frågor är värdefulla tillgångar i studiearbetet och startpunkter för sökandet efter djupare kunskap.

Många vuxna har skaffat sig ett rikt mått av kunskaper och erfarenheter dels genom tidigare studier, dels i sitt yrkesarbete, i vardagslivet och som samhällsmedborgare. De har utvecklats genom att de har varit tvungna att lösa konkreta uppgifter eller omedelbara problem. Undervisningen i komvux bör ta till vara och knyta an till de kunskaper och erfarenheter som deltagarna har när de börjar studierna.

De vuxna som börjar studera i komvux har ofta genom tidigare erfarenheter bildat sig en uppfattning om vad kunskap

är. Många anser att man har kunskap, om man känner till en mängd fakta. Att tillägna sig kunskap blir då liktydigt med att prägla in och i minnet lagra fakta, som sedan kan redovisas vid prov och förhör. Egna erfarenheter och reflexioner betraktas av många inte som kunskap i egentlig mening. Det är därför viktigt att kursdeltagarnas uppfattning om vad kunskap är tas upp till diskussion och bearbetning redan tidigt i undervisningen. Denna diskussion bör sedan fortgå under hela utbildningen. Deltagarnas självförtroende kan stärkas, om de kommer till insikt om att deras tidigare erfarenheter är av värde för studierna. De bibringas därigenom en vidgad syn på vad kunskap är.

Utbildningen inom komvux skall vara målinriktad och systematiskt uppbyggd. Den bör ge deltagarna möjlighet att skapa sammanhang i och överblick över de kunskaper de tidigare skaffat sig och de erfarenheter de gjort i livet. Den bör också ge deltagarna möjlighet till fortsatt träning av de grundläggande kommunikationsfärdigheterna. De nya begrepp, kunskaper och färdigheter som deltagarna tillägnat sig under studierna kan hållas levande, om de kommer till användning i vardagslivet. Det är därför viktigt att sambandet mellan inläringen under kursen och deltagarnas dagliga liv hålls aktuellt.

Eftersom komvux har till uppgift att ge en kompetensinriktad utbildning, blir för många kursdeltagare betygsdokumentet i sig ett viktigt studiemål vid sidan av reella kunskaper och färdigheter. Strävan efter höga betyg påverkar starkt både vad de studerande koncentrerar sitt arbete på och hur de arbetar. Lärarens uppgift att betygsätta deltagarnas prestationer gör att läraren lätt får en alltför styrande roll. Det är därför angeläget att läraren och kursdeltagarna vid studieplaneringen kommer överens om vad som är viktigt i kursen och hur deltagarnas erfarenheter skall tillvaratas och deras behov bäst tillgodoses. Det är också viktigt att diskutera hur man bedömer kunskaper och färdigheter. Även deltagarnas förmåga att bedöma sina egna kunskaper och färdigheter bör utvecklas. Skrivningar och övriga redovisningsformer, som endast tjänar till underlag för betygsättning, får inte styra undervisningen.

3.3 Attityder, normer och värderingar

I vuxenutbildningen möts oftare än i ungdomsskolan människor med olika uppfattningar grundade på personliga erfarenheter. Det kan gälla livsåskådning, politik, sociala värderingar eller moral. Det kan också gälla människosyn och historieuppfattning, stilriktningar och smak. Lärarna i komvux skall vara öppna för att skiljaktiga värderingar och åsikter framförs, men samtidigt skall de hävda demokratins grundidéer och klart ta avstånd från allt som strider mot dessa. Undervisningen skall alltså inte vara neutral eller passiv i fråga om det demokratiska samhällets grundläggande värderingar.

Undervisningen skall aktivt och medvetet påverka och stimulera deltagarna att vilja omfatta det svenska samhällets grundläggande värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling. Undervisningen skall därför behandla sådana frågor som demokratins principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människorna. Att väcka respekt för sanning och rätt, för människans egenvärde, för människolivets okränkbarhet och därmed rätten till personlig integritet är en viktig uppgift för undervisningen. Den skall också aktivt verka för jämställdhet mellan kvinnor och män, för solidaritet med eftersatta grupper inom och utom landet och för att invandrarna i Sverige innefattas i samhällsgemenskapen.

3.4 Personlighetsutveckling

En viktig uppgift för vuxenutbildningen – liksom för all utbildning – är att bidra till de studerandes personlighetsutveckling. Det gäller därvid bl.a. att utveckla förmågan till kritisk analys av den egna situationen och det omgivande samhället och att stimulera till att inom ramen för demokratins arbetsformer medverka till förbättringar på skilda områden.

Undervisningen har till syfte att främja deltagarnas utveckling som människor och deras förmåga att aktivt ta del av och medverka i samhällets kulturliv. Undervisningen skall

medverka till att deltagarna utvecklar kreativitet och kritiskt tänkande. Den skall främja solidaritet och samarbete, vilja och förmåga att ta initiativ och ansvar samt socialt och politiskt engagemang.

Det är viktigt att relationerna mellan kursdeltagarna, lärarna och övrig personal i komvux är sådana att de främjar ett gott samarbete. Man bör därför vid planering, val av arbetsformer och aktiviteter av olika slag beakta att inte bara deltagarnas individuella önskemål tillgodoses, utan att även deras förståelse för och solidaritet med andra utvecklas. För utvecklingen av goda sociala relationer krävs ett gott samarbetsklimat i undervisningen.

3.5 Saklighet och allsidighet

De kunskaper och färdigheter som behövs i dagens samhälle är av många slag och ställer stora krav på övning. Man måste därför vara omsorgsfull vid valet av det stoff som skall ingå i undervisningen.

Urvalet och behandlingen av stoffet skall präglas av opartiskhet, saklighet och allsidighet. Därigenom kommer deltagarna att utveckla ett självständigt och kritiskt betraktelsesätt och en vilja till saklig bedömning. De stimuleras till ett personligt engagemang och ett fördjupat intresse.

Opertiskhet och saklighet innebär bl a att innebörden i mångtydiga och vaga begrepp klargörs. Läraren måste avhålla sig från att använda ensidigt tendentiösa beskrivningar och att själv dra förhastade slutsatser.

Allsidighet innebär bl a att stoffurvalet skall vara sådant att centrala problem i ämnet, arbetsområdet eller projektet lyfts fram. Skiljaktiga uppfattningar liksom problem och svårigheter skall öppet redovisas och bearbetas.

Värderingar får förekomma. Samhällsfrågor är tex aldrig värderingsfria. Men det skall alltid klart framgå vem det är som står för värderingarna. Det är en viktig uppgift för läraren att klargöra för deltagarna vad som är kontrover-

siellt resp okontroversiellt i sakfrågor liksom i värderings- och normfrågor och att redovisa de argument som kan finnas för att inta olika ståndpunkter.

3.6 Kommunikationsfärdigheter

Eftersom komvux har till uppgift att i första hand rekrytera korttidsutbildade vuxna, bör man i samtliga ämnen söka skapa möjligheter för deltagarna att öva de grundläggande kommunikationsfärdigheterna att tala, läsa, skriva och räkna. De är nödvändiga både för fortsatta studier och återkommande utbildning, för yrkesverksamhet och inte minst för att öka deltagarnas möjlighet att hävda sina rättigheter och fullgöra sina skyldigheter i samhället.

Även inom yrkesinriktad utbildning och i tekniska och naturvetenskapliga ämnen bör man välja metoder, exempel och arbetsuppgifter så att man medvetet skapar tillfällen att öva t ex språkbehandling.

3.7 Ämnesövergripande frågor

Innehållet i de olika kurserna anges i kursplanerna. Det finns emellertid övergripande frågor, som bör belysas i flera ämnen, t ex frågor som har med miljö, hushållning med resurser och överlevnad att göra, fredsfrågor, andra frågor som gäller internationella förhållanden, invandring och kultur, ekonomiska frågor och arbetslivs- och arbetsmarknadsfrågor.

Många deltagare studerar dock bara ett ämne i taget eller deltar i en enda yrkesinriktad kurs och åtskilliga lärare har endast fyllnadstjänstgöring i komvux eller fungerar som timlärare i ett enda ämne. Dessa förhållanden och det begränsade antalet lektioner i komvux innebär en risk för att undervisningen begränsas till kursinnehållet i resp ämne.

För både lärare och kursdeltagare kan det vara svårt att se utbildningens innehåll som en helhet och åstadkomma samverkan mellan ämnena. Även då kursdeltagare studerar

enstaka ämnen, bör man emellertid söka få dessa att framstå som en del av en större helhet.

I yrkesutbildningen integreras ofta fackteori med arbetsteknik. Viss samverkan mellan olika ämnen sker framför allt i utbildningar som motsvarar specialkurser och i särskilda yrkesinriktade kurser. Inriktningen på yrkeskunnande får inte medföra att de allmänna riktlinjerna för verksamheten blir bortglömda.

Naturvetenskapliga och tekniska aspekter bör beaktas i undervisningen i humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen, och omvänt bör man i undervisningen i naturvetenskapliga och tekniska ämnen även ta upp etiska frågor och samhällsfrågor. Energi och miljö är exempel på områden som behöver belysas ur olika synvinklar.

Vardagskunskaper och vardagsfärdigheter skall spela stor roll i undervisningen. Dit hör kunskaper som rör hushåll, familj, arbetsliv, miljö, samlevnad, teknik och ekonomi. Deltagarna bör också vidareutveckla sin förmåga att som konsumenter kritiskt värdera de budskap de utsätts för.

När man gör upp den lokala arbetsplanen för skolenheten, vid planeringen av undervisningen, vid val av innehåll och arbetsformer skall man inte bara utgå från mål och huvudmoment för ämnet i fråga, utan också ta hänsyn till de allmänna riktlinjerna för verksamheten i dess helhet.

3.8 Kursdeltagare med särskilda behov

Enligt de allmänna målen för vuxenutbildningen skall komvux medverka till att överbrygga utbildningsklyftorna i samhället och därigenom verka för ökad jämlikhet och social rättvisa. Detta innebär att komvux i första hand skall rekrytera korttidsutbildade vuxna, dvs personer som tidigare fått en relativt liten del av samhällets utbildningsresurser.

Att komvux är en kompetensinriktad och arbetsmarknadsinriktad utbildning, som ställer stora krav på deltagarna, kan ge dessa grupper problem med studierna inom komvux. Ris-

ken för studieavbrott är överhängande om kursdeltagaren möter problem med studierna eller på det studiesociala området. Både lärare, skolledare, syofunktionärer och övrig personal i komvux bör vara uppmärksamma på detta och medverka till att studiehinder undanröjs.

Studiehandledning

Vuxna som vill studera i komvux kan känna sig osäkra på om de har tillräckliga förkunskaper eller om kursens innehåll motsvarar de behov de har. De kan då före studiernas början få information av en lärare om vad som krävs för att kunna följa undervisningen på en viss nivå. De kan också med hjälp av diagnostiska prov undersöka sina egna förkunskaper.

Stödundervisning

Undervisningen i komvux skall anpassas efter studieovana deltagares behov och utformas så att de prioriterade målgrupperna får möjlighet att fullfölja utbildningen.

Genom att antalet undervisningstimmar i komvux är begränsat blir studietakten ofta snabb. Även om en fördelning av kursens innehåll i grunddel och fördjupningsdel i viss mån motverkar detta, kan det ändå medföra svårigheter för korttidsutbildade och studieovana vuxna att orka med studietakten.

När man upptäcker att vissa kursdeltagare har brister i sina kunskaper eller färdigheter, som gör det svårt för dem att följa undervisningen, bör man utnyttja den resurs som finns för stödundervisning och sätta av tid för extra handledning för dessa kursdeltagare.

Stödundervisningen bör ordnas enskilt eller i små grupper, där deltagarna inte behöver vara rädda att avslöja eventuella brister i fråga om kunskaper och färdigheter.

Om möjligt bör en invandrare, som önskar det, få stödundervisning på sitt eget språk. Man bör också observera handikappades behov av stödundervisning. Det är viktigt att stöd-

undervisningsresursen används för dem som bäst behöver stöd och inte för hela gruppen.

Studieovana vuxna kan också behöva få inskolning i ämnet, innan de deltar i den reguljära undervisningen. Det kan t ex gälla invandrare som har otillräckliga kunskaper och färdigheter i svenska för att kunna delta i en kurs. I vissa ämnen, t ex matematik, kan ibland inskolning eller förberedande undervisning behöva anordnas för en grupp av studerande. Även kursdeltagare i särskilda yrkesinriktade kurser kan behöva sådan inskolning.

Många kursdeltagare behöver också en studieteknisk förberedelse för studier. Kurserna bör därför inledas med en inskolningsperiod (se avsnitt 4.2). Om ytterligare sådan träning behövs, kan den ges i form av stödundervisning.

Kurser för deltagare med särskilda behov

För vissa handikappade kan man ordna speciella kurser, om antalet deltagare beräknas bli varaktigt lägst fem i kursen, men handikappade kan också delta i vanliga kurser. Man bör observera att synskadade och hörselskadade deltagare ofta behöver längre tid på sig för att tillgodogöra sig ett stoff. Därför bör resursen för stödundervisning användas för att underlätta studierna för dem. Man bör också utnyttja möjligheterna att använda tekniska stödåtgärder.

Invandrare, som har svårigheter att delta i den reguljära undervisningen i svenska, kan i stället delta i en grundskolkurs i svenska som främmande språk. En sådan kurs inriktas betydligt mera på de svårigheter med språket som invandrare har. Det kan dessutom vara nödvändigt att sätta av en del av stödundervisningsresursen för att invandrare skall kunna följa undervisningen. Detta är särskilt viktigt när kurser i hemspråk och i svenska som främmande språk inte kan komma till stånd.

För dem som inför vuxenstudier har särskilt behov av orientering om utbildningsmöjligheter och arbetsmarknad finns det en kurs, Orienteringskurs för vuxenstuderande. Den ger också viss studieteknisk träning.

3.9 Studie- och yrkesorientering

Studie- och yrkesorientering (syo) används som samlande begrepp för *personlig vägledning*, enskilt eller i grupp, *inslag om utbildning och arbetsliv i undervisningen* samt *praktiska arbetslivskontakter* i olika former. Syon i komvux syftar till att förbereda studie- och yrkesvalet för kursdeltagare eller blivande kursdeltagare. Syoverksamheten är en gemensam angelägenhet för alla som arbetar inom komvux.

Syoverksamheten skall medverka till att de allmänna målen för vuxenutbildningen och komvux förverkligas. Syon bör särskilt inriktas på att underlätta för korttidsutbildade och studieovana vuxna att påbörja och genomföra studier. Samverkan med arbetsförmedling, fackliga organisationer och studiesociala myndigheter bör eftersträvas.

Vuxnas behov av syo skiljer sig avsevärt från ungdomars. Hela deras livssituation, ekonomi, familjeliv, arbetssituation m m påverkas av studierna. Det är därför viktigt att de erbjuds syo redan innan de börjar studera. Det är angeläget med samverkan mellan olika vuxenutbildningsanordnare när det gäller information och syo som vänder sig till den vuxna allmänheten. En väl planerad syo före studierna samt stödjande och vägledande insatser under utbildningens gång kan bidra till att förhindra studieavbrott och studiemisslyckanden.

Syoverksamheten i komvux planeras vid sammankomster för studie- och yrkesorientering som sammankallas av rektor vid behov. I dessa sammankomster medverkar skolledare, syofunktionär och representanter för lärare och kursdeltagare. Syofunktionären skall också delta i den löpande planeringen av arbetet i komvux.

De erfarenheter som görs i syoverksamheten i fråga om vuxnas utbildningsbehov och vuxenstuderandes studie villkor bör tas till vara i den lokala planeringen av kursutbud och studieuppläggnig.

Personlig vägledning

Personlig vägledning, enskilt eller i grupp, skall utgöra en väsentlig del av syverksamheten i komvux.

Många vuxna, framför allt bland de korttidsutbildade, har stort behov av stöd och vägledning för att våga börja en utbildning och för att kunna genomföra den. Felval och studiemisslyckanden kan få svåra ekonomiska och personliga konsekvenser.

Genom att kurserna i komvux är komprimerade blir utrymmet för inslag om utbildning och arbetsliv i undervisningen begränsat. Detta kan behöva kompenseras genom enskild vägledning eller grupp vägledning.

Komvux erbjuder stora möjligheter till en studieuppläggning som är anpassad efter den enskildes behov och förutsättningar. Det kan vara svårt för studieovana vuxna att överblicka dessa möjligheter. De behöver därför tillgång till personlig vägledning.

Den personliga vägledningen före studiernas början bör inriktas på att den blivande vuxenstuderande skall bli medveten om sina förutsättningar och på att undanröja eventuella studiehinder. Särskilda insatser kan behövas för att inspirera framför allt kvinnor till ett icke könsrollsbundet studieval i syfte att vidga deras möjligheter på arbetsmarknaden. Målet bör vara att var och en kan göra sin egen studieplanering utifrån en analys av sin situation och med kunskaper om olika studiesociala villkor och om alternativa studievägar.

Många vuxenstuderande behöver fortlöpande ha personlig vägledning. I början av studierna har många svårt att bedöma sina studieförutsättningar och att sätta realistiska mål. Många ser studierna som en möjlighet att förändra sin situation i arbetslivet. De bör under utbildningen få möjlighet att överväga olika utbildningsalternativ, att följa utvecklingen på arbetsmarknaden och på så sätt förbereda sig för fortsatt utbildning eller återgång till arbetslivet. Grupp vägledning kan vara ett alternativ till enskild vägledning för dessa deltagare.

Inslag om utbildning och arbetsliv i undervisningen

Inslag om utbildning och arbetsliv bör ingå i undervisningen i större eller mindre utsträckning beroende på ämnets karaktär.

Undervisningen skall knyta an till deltagarnas erfarenheter men också söka vidga deras perspektiv vad gäller studie- och yrkesval. Ett tema som särskilt bör tas upp är jämställdhet mellan könen. I undervisningen bör sociala relationer i utbildning och på arbetsplatser kritiskt granskas och analyseras, liksom värderingar i samhället, lönerelationer, yrkens status, könsroller m m. Resultaten av denna granskning kan den vuxenstuderande sedan sätta i relation till sitt eget studie- och yrkesval.

Många deltagare i komvux har lång och varierad erfarenhet av arbetslivet, andra har kort eller ingen alls. Detta förhållande måste uppmärksammas i undervisningen. Det är viktigt att i undervisningen ta till vara de möjligheter till inblickar i arbetslivet som deltagarnas samlade erfarenheter innebär. Frågor om arbetets värde, arbetslöshet och arbetslivets allmänna utveckling kan tas upp i flera ämnen. Deltagarna bör uppmärksammas på de möjligheter som finns att välja arbetsuppgifter som har anknytning till kommande yrkesverksamhet eller till frågor som rör arbetslivet i stort.

Praktiska arbetslivskontakter

En del kursdeltagare saknar helt erfarenhet av arbetslivet eller har erfarenheter som är inaktuella. Det kan gälla hemarbetande, ungdomar, invandrare och handikappade. För att de skall kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval behöver de mer kunskaper om yrken och förhållanden i arbetslivet. Detta kan de bl a få genom studiebesök eller praktiska arbetslivskontakter i olika former.

De praktiska arbetslivskontakterna kan genomföras i anslutning till olika moment i undervisningen eller som fristående aktiviteter i samband med personlig vägledning.

4 Metoder och arbetsformer

4.1 Deltagarmedverkan och ansvarsfördelning

Ett vidgat och fördjupat deltagarinflytande är ett medel att nå centrala övergripande mål och en metod att öka effektiviteten i undervisningen. Ett syfte med undervisningen i komvux är att deltagarna skall lära sig planera och ta ansvar för sina studier. En strävan bör därför vara att deltagarna medverkar i studieplanering, i val av arbetsformer och material samt i utvärdering.

Flera faktorer försvårar deltagarmedverkan i planeringen av undervisningen i komvux. Ett konkret problem är det begränsade antalet lektioner. Deltagarmedverkan tar tid. En avvägning måste göras mellan den totala kurstid man har till sitt förfogande och den tid som t ex gemensam planering tar.

Andra hinder för deltagarmedverkan ligger ofta hos de vuxenstudierande själva. Även om de i sitt arbete har fått vana att planera självständigt och att ta initiativ, har de ibland bestämda och på tidigare skolerfarenheter grundade förväntningar och krav på hur undervisningen skall gå till och vilken roll läraren skall spela. De har inte sällan en alltför stor respekt för ämnet och läraren. Kursdeltagarna har ofta också dåligt självförtroende i studiesituationen och därför en rädsla för att ta ansvar för den egna inläringen.

Lärarstyrd undervisning får inte ersättas med att en liten grupp deltagare styr undervisningen. Både lärare och kursdeltagare måste arbeta för att samtliga aktivt skall medverka i planeringen. Läraren, som har överblick över kursens omfattning och innehåll och kännedom om ramar och resurser, bör sträva efter att alltmer engagera deltagarna i planeringsarbetet.

För att deltagarna aktivt skall kunna medverka i planeringen av undervisningen, måste de få tillgång till information om förutsättningarna för undervisningens genomförande. Det gäller t ex ekonomiska och organisatoriska förutsätt-

ningar, innehåll i mål och riktlinjer, kursplaner, lokala arbetsplaner, skolstyrelsebeslut m m.

4.2 Inskolningsperiod

Alla kurser bör börja med en kortare inskolningsperiod. Inskolningsperioden bör vara planerad och styrd av läraren. Den bör bli ägnad åt en kartläggning av kursdeltagarnas förkunskaper, så att studierna kan starta på den nivå där deltagarna befinner sig.

Inskolningsperioden syftar till att kursdeltagarna skall

- börja lära känna varandra,
- ta del av de allmänna riktlinjerna för verksamheten och kursplanens mål och huvudmoment och diskutera vad kunskap i ämnet är,
- börja formulera egna mål för studierna,
- börja lära sig att själva ta ansvar för inläring och studieplanering,
- börja diskutera studieteknik och pröva olika arbetsformer,
- diskutera former för utvärdering av kunskaper och färdigheter samt arbetsformer.

4.3 Studieplanering. Urval av stoff

De allmänna riktlinjerna för undervisningen och målen för olika ämnen anger studiernas inriktning, de begrepp kursdeltagarna skall få insikt i samt de färdigheter de skall tillägna sig. I huvudmomenten anges det grundläggande stoff som deltagarna skall arbeta med och de nödvändiga färdigheter som de skall öva sig i.

Läraren ansvarar för att undervisningen anpassas till deltagarnas olika förutsättningar och behov. Vid planeringen måste man utgå både från målen och huvudmomenten. Även SÖ:s kommentarmaterial och den lokala arbetsplanen bör beaktas vid planeringen av undervisningen i den enskilda kursen.

Vid planeringen av yrkesinriktad utbildning skall beaktas att all sådan utbildning bör ha inslag av arbetslivsorientering och orientering om yrkeslivets villkor i övrigt, tex skyddsfrågor, arbetsmiljöfrågor, yrkes- och arbetsmarknadsorientering, avtalsfrågor och facklig information.

Lärare och kursdeltagare måste gemensamt göra ett urval av det stoff som skall behandlas med hänsyn till deltagarnas olika förutsättningar och behov. Inom yrkesutbildningen får detta urval inte leda till att man eftersätter kravet på godtagbart yrkeskunnande, sett mot bakgrund av de kunskaper och färdigheter som utbildningen i fråga avser att meddela samt de säkerhetsaspekter som gäller för yrkesområdet.

Följande riktlinjer bör kunna vara till ledning för ett urval av stoff inom komvux:

- Lärare och kursdeltagare måste söka komma överens om den kärna av kunskaper och färdigheter som är nödvändig för alla att känna till i dagens samhälle och som behövs för yrkesverksamhet och i arbetslivet samt för fortsatta studier.
- I alla ämnen skall deltagarna ges tillfällen till övning i och vidareutveckling av grundläggande kommunikationsfärdigheter och andra basfärdigheter, som är väsentliga för en allsidig personlighetsutveckling.
- Inom yrkesinriktad utbildning bör kravet på godtagbart yrkeskunnande samt arbetsmiljö- och säkerhetsfrågor vara avgörande för vad som skall tas med i undervisningen.

4.4 Kursplanering och återkommande kursvärdering

Planeringen innebär att lärare och kursdeltagare tillsammans inom ramen för gällande föreskrifter avgör hur lång tid som skall ägnas åt olika moment, hur fördelningen mellan grunddel och fördjupningsdel skall göras, i vilken ordning olika frågor skall tas upp, med vilka metoder frågorna skall bearbetas och vilka läromedel som skall användas. En sådan planering behövs dels för att kursdeltagarna skall få en över-

blick över studiernas omfattning, dels för att deltagare som är frånvarande från någon eller några lektioner skall ha möjlighet att arbeta på egen hand. Har man kommit överens om att en del av tiden i ett ämne skall anslås till temaarbete eller till fördjupningsdel, måste stoffmängden i övrigt anpassas därefter. Tillräcklig tid måste avsättas för praktisk tillämpning, för bearbetning av aktuellt stoff och för ett undersökande arbetssätt.

Vid planeringen bör man också avsätta viss reservtid. Det kan under kursens gång inträffa att deltagarna vill ta upp något moment mera utförligt än vad som från början var tänkt. Det kan också hända att redovisning av grupparbeten eller enskilda arbeten tar längre tid än beräknat eller visar på nya problem som bör bearbetas. Det bör då finnas tid för sådana inslag.

Inskolningsperioden och varje annan period av studierna bör avslutas med en kursvärdering, innan fortsättningen detaljplaneras. På så sätt kan man i det fortsatta arbetet ta vara på de erfarenheter och synpunkter som framkommit. Exempel på vad som kan tas upp i kursvärderingen är frågor som gäller hur man har lyckats uppfylla de mål som man ställt upp, om urvalet av stoff och avvägningen mellan olika moment varit tillfredsställande, hur arbetsformer, hemarbete, läromedel och redovisningsformer har fungerat osv. Vid slutet av kursen kan det vara lämpligt att göra en grundligare och mera övergripande utvärdering. Särskilt viktigt är det beträffande kurser som är nya för skolenheten eller som anordnas relativt sällan.

4.5 Arbetsformer

Arbetsformerna skall varieras. Alla arbetsformer har sina för- och nackdelar och lämpar sig olika väl beroende på gruppens sammansättning och på stoff, syfte och arbetsmaterial. Det finns stora valmöjligheter för lärare och kursdeltagare att tillsammans pröva olika arbetssätt. Individualisering måste så långt det är praktiskt möjligt få prägla arbetet. Utöver en anpassning av stoffet till deltagarnas behov och intressen innebär det, att olika deltagare bör få olika lång tid

för en viss inläring. Ett och samma arbetssätt passar inte alla deltagare. Också arbetssättet måste individualiseras utan att kravet på en allsidig träning åsidosätts. Verkligt deltagarinflytande över valet av arbetsformer måste utgå från att läraren leder gruppen till att pröva och utvärdera olika arbetsformer.

Den vanliga "klassrumsundervisningen", som består i att läraren håller lektion med kursdeltagarna i form av frågor och svar, har sin givna plats inom komvux, tex vid genomgång av nytt stoff eller vid presentation av ett avsnitt av grunddelen i en kurs. Men det bör inte vara den dominerande arbetsformen. Kursdeltagarna bör också få arbeta individuellt, i par och i grupper av olika storlek. Arbete i grupp ger social träning, ökad deltagaraktivitet och större engagemang i studierna. Det underlättar för deltagarna att lära känna varandra, att våga yttra sig och att ägna sig åt problemområden som just de är intresserade av. Deltagarnas egna erfarenheter kan på detta sätt också bättre tas till vara.

I vissa ämnen kan det vara lämpligt att pröva mera omfattande enskilda arbeten eller grupparbeten i form av projekt eller temaarbete. Deltagare som studerar flera ämnen samtidigt kan arbeta över ämnesgränserna. Ett projektarbete ger deltagarna möjlighet att ta ansvar för planering, genomförande och redovisning av en längre sammanhängande studieperiod.

4.6 Hemarbete

Hemarbete utgör en viktig del av arbetssättet inom komvux. Eftersom den lärarledda undervisningen framför allt i allmänna ämnen är begränsad, förutsätter studierna i komvux ett omfattande hemarbete för att kursdeltagarna skall få de kunskaper som kursen syftar till. Hemarbetet har till syfte dels att befästa vissa kunskaper och färdigheter, dels att ge deltagarna tillfälle till en självständig genomgång och summering av vad som behandlats under lektionstid. Hemarbetet får då karaktären av en fortsättning av ett under lektionstid påbörjat arbete. Genom hemarbete och kursdeltagarnas egna studier kan en del avsnitt som inte kräver lärarhandledning klaras av.

4.7 Läromedel

Läromedel är allt som lärare och kursdeltagare kommer överens om att använda för att nå uppställda mål i undervisningen.

Basläromedel är tryckt material som täcker väsentliga delar av ämne, ämnesgrupp eller kursmoment och som är ägnat att ge fasthet och sammanhang i studierna. Vilka läromedel som skall räknas som basläromedel fastställs av statens institut för läromedelsinformation. För handikappade elever kan även material som inte är tryckt fastställas som basläromedel. Basläromedel används när det är möjligt och lämpligt.

Det är skolstyrelsen som antar basläromedel. Rektor skall lämna förslag efter samråd med berörda lärare och företrädare för kursdeltagarna. Föreskrifter om detta finns i förordningen om kommunal och statlig vuxenutbildning. Beslut om basläromedel fattas i regel en termin eller ett läsår i förväg. Deltagarna har därför knappast några möjligheter att påverka valet av basläromedel i den kurs där de går. Deras erfarenheter och synpunkter är däremot av betydelse vid beslut om basläromedel i kommande kurser.

Frånsett basläromedel väljer lärare och kursdeltagare själva vilka läromedel som skall användas. För läromedel som tillhandahålls genom skolans försorg gäller de ekonomiska ramar som skolstyrelsen har fastställt.

Läromedelsvalet är en viktig del av studieplaneringen. Endast genom ett lokalt val av läromedel knutet till lärares och deltagares planering av arbetet kan läromedlen bli de flexibla redskap som behövs för att nå de uppställda målen. Läraren bör presentera olika alternativa läromedel, som kan användas för att man skall uppnå målet i kursplanen eller i de lokala arbetsplanerna. Läroboken bör kunna användas som referensbok eller läsas i valda delar och kursdeltagarna bör vara med och göra urvalet. De vuxenstuderandes egna erfarenheter av samhälls- och arbetsliv är en viktig resurs, som bör utnyttjas i undervisningen.

Särskilda läromedel producerade för vuxenutbildningen finns endast i begränsad utsträckning. Läromedel för ungdomsskolan används därför ofta även i komvux. Man måste särskilt uppmärksamma att de inte alltför mycket påverkar valet av innehåll och uppläggning.

När lämpliga läromedel i traditionell mening saknas och som komplettering till de läroböcker som används, kan man utnyttja informationsutbudet i radio och TV, facklitteratur, tidskrifter, instruktionsböcker osv. Bibliotek, studiebesök och exkursioner är värdefulla komplement till läroboken.

4.8 Redovisningsformer, betygsättning och annan utvärdering

För att få reda på vilka kunskaper och färdigheter de olika deltagarna har i ämnet bör lärarna utnyttja olika redovisningsformer såsom redovisning av grupparbeten eller individuella uppgifter, diskussioner, praktiska arbetsinsatser, muntliga och skriftliga prov m m. Eftersom prov har en benägenhet att styra undervisningen, bör redovisningsformerna varieras. Skriftliga prov bör användas i begränsad omfattning.

Betyg skall sättas vid slutet av varje kurs och utgöra en bedömning av kursdeltagarens kunskaper och färdigheter i ämnet. Betygen skall ges i en femgradig skala, där högsta betyget är fem. Någon given procentsats för olika betygsgrader finns inte. I vissa särskilda yrkesinriktade kurser används "Deltagit" i stället för graderade betyg. I tim- och kursplanen anges om betyg skall sättas enligt den femgradiga betygsskalan eller om uppgiften "Deltagit" skall anges. SÖ utfärdar de föreskrifter och allmänna råd för betygsättningen som behövs.

Lärarna bör redovisa för deltagarna och diskutera med dem på vilka grunder betygsättningen sker. Utgångspunkten för denna diskussion bör vara kursplanens mål och huvudmoment och den kursplanering som lärare och deltagare gjort tillsammans.

Vid betygsättningen skall läraren utnyttja all tillgänglig information om kursdeltagarens studieresultat. I betyget sammanvägs prestationerna i olika delar av en kurs, både grunddel och fördjupningsdel. Brister på ett mindre viktigt område får inte sänka betyget i samma utsträckning som om det hade gällt ett mera väsentligt område. Även sådana kunskaper och färdigheter i ämnet, som kursdeltagaren har tillägnat sig vid tidigare studier eller på annat sätt, skall beaktas. Betyg i ämnen, där skriftliga prov ges, får inte sättas enbart på grundval av dessa prov. Samtliga prestationer skall inräknas och läraren måste undvika att övervärdera sådana resultat som lättare än andra låter sig bedömas.

Kursdeltagarna bör successivt ta över mer och mer av ansvaret för studierna och inläringen. De bör få träna sig i att bedöma sina kunskaper och färdigheter i förhållande till de mål som gäller för verksamheten. Lärarna bör tillhandahålla hjälpmedel för en sådan bedömning av de egna studieresultaten. Det kan vara lämpligt att diskutera dessa frågor med den enskilde kursdeltagaren och försöka förklara orsaken till eventuella skillnader mellan lärarens och deltagarens egen uppfattning.

4.9 Betygsdokument

En av grundvalarna för verksamheten i komvux är att de vuxenstuderande skall kunna studera enstaka kurser och kombinera dem på ett sätt som passar deras förutsättningar och behov. Flertalet vuxenstuderande har inte behov av en utbildning som ger fullständig grundskolekompetens eller som motsvarar en hel linje i gymnasieskolan.

De vuxenstuderande bör emellertid så snart de har behov därav få ett dokument som utvisar vilken utbildning de har slutfört. Ett sådant betygsdokument skall ge en samlad bild av de kurser som den vuxenstuderande har avslutat i komvux. Flera sådana dokument får utfärdas för en och samma person. Det kan vara lämpligt tex om studierna bedrivits under olika tidsperioder.

Ett samlat betygsdokument kan alltså vara av mycket olika

omfattning. Det kan innehålla betyg i både allmänna ämnen och yrkesämnena, betyg från olika etapper, från delmomentkurser, modulkurser och särskilda yrkesinriktade kurser. Det kan även utgöra bevis på uppnådd särskild behörighet.

Kurserna i komvux kan också kombineras så att de leder fram till en fullständig kompetens motsvarande den som ges i grundskolan eller i gymnasieskolan. I så fall utfärdas slutbetyg, som ger grundskolekompetens, resp avgångsbetyg 2 eller 3, som ger allmän behörighet för högskolestudier. Vissa andra slag av avgångsbetyg kan också utfärdas. Se vidare avsnitt 5.4 och 6.7.

I orienteringskurserna för vuxenstuderande sätts inga betyg. Inte heller i grundvux förekommer betyg. Däremot kan intyg över genomgången utbildning i grundvux utfärdas för en studerande som så önskar.

5 Grundskolkurser inom komvux

5.1 Ämnen

Grundskolkurserna svarar mot den utbildning som ges på grundskolans högstadium. I ämnet engelska omfattar grundskolkursen även låg- och mellanstadiets kurs. Grundskolkurserna utgör den första etappen i resp ämne. De studeras separat eller kombineras så att de ger en fullständig kompetens motsvarande grundskolan. En vuxenstuderande i komvux kan också kombinera en eller flera grundskolkurser med gymnasieskolkurser eller särskilda yrkesinriktade kurser.

Grundskolkurser kan anordnas i följande ämnen inom komvux: svenska, svenska som främmande språk, matematik, engelska, religionskunskap, samhällskunskap, historia, geografi, biologi, kemi, fysik, franska, tyska och hemspråk.

För varje ämne fastställer SÖ en kursplan bestående av mål och huvudmoment. Till kursplanerna utarbetar SÖ kommentarmaterial som ytterligare belyser undervisningens inne-

håll och uppläggning. Mål och riktlinjer, kursplanerna, kommentarmaterialet och den lokala arbetsplanen som skall finnas vid varje skolenhet utgör underlag för studieplaneringen i varje kurs. I komvux finns endast en kursplan i varje ämne på grundskolnivån. Kurserna i engelska och matematik ger behörighet till utbildning även i de fall då särskild kurs enligt grundskolans läroplan krävs i dessa ämnen.

Undervisningen i grundskolkurser kan organiseras så att samundervisning med motsvarande utbildning inom arbetsmarknadsutbildningen är möjlig. Samundervisning anordnas om skolstyrelsen och länsarbetsnämnden är överens om att detta är lämpligt.

5.2 Antalet lektioner

Enligt riktlinjer som regeringen meddelar fastställer SÖ genom timplanerna högsta tillåtna antalet lektioner för grundskolkurserna.

5.3 Delning av grundskolkurser i undervisningsgrupper

Grundskolkurser får delas i två undervisningsgrupper

- i svenska, svenska som främmande språk, matematik, engelska, franska och tyska under högst 20 lektioner i varje ämne, om antalet kursdeltagare i resp kurs är lägst 21,
- vid laborationer i biologi, kemi och fysik under högst 30 lektioner i varje ämne, om antalet kursdeltagare i resp kurs är lägst 17.

5.4 Slutbetyg

För ett slutbetyg från komvux motsvarande fullständig kompetens från grundskolan krävs betyg i följande ämnen:

svenska etapp 1 eller svenska som främmande språk
matematik etapp 1

engelska etapp 1
religionskunskap etapp 1
samhällskunskap etapp 1
historia etapp 1
geografi
biologi etapp 1
kemi etapp 1
fysik etapp 1

Slutbetyg får också omfatta betyg i franska etapp 1 eller tyska etapp 1 samt i hemspråk.

För den som redan har ett fullständigt slutbetyg får ett nytt slutbetyg utfärdas bara om det tidigare slutbetyget är äldre än fem år eller om den studerande har fått utbildningsbidrag eller särskilt vuxenstudiestöd för att bedriva studierna.

6 Gymnasieskolkurser och särskilda yrkesinriktade kurser

6.1 Ämnen

Gymnasieskolkurserna inom komvux svarar mot den utbildning som ges i gymnasieskolan. Dessutom finns särskilda yrkesinriktade kurser, som saknar motsvarighet i gymnasieskolan. De betraktas som gymnasieskolkurser i komvux. I varje gymnasieskolkurs ingår i regel bara ett ämne. I de särskilda yrkesinriktade kurserna och vissa specialkurser kan flera ämnen ingå i samma kurs. Särskilda yrkesinriktade kurser får endast anordnas i sin helhet. SÖ föreskriver för varje specialkurs om de ingående ämnena får anordnas som separata kurser eller inte.

En gymnasieskolkurs kan studeras separat eller kombineras med andra kurser. De vuxenstuderande kan alltså kombinera studier i allmänna ämnen med studier i yrkesämnena. De kan också kombinera grundskolkurser med gymnasieskolkurser av olika slag. Gymnasieskolkurserna kan också kombineras så att de ger en fullständig kompetens som motsvarar en tvåårig eller treårig utbildning i gymnasieskolan (se avsnitt 6.7).

Gymnasieskolkurser får anordnas i praktiskt taget alla ämnen som finns i gymnasieskolan. Undantagna är ämnena bild, musik, konst- och musikhistoria och andra estetiska ämnen, eftersom dessa hör till folkbildningens område. Undantagna är också hemspråk och idrott. Gymnasieskolkurser i finska, italienska eller portugisiska får anordnas endast efter medgivande från SÖ. Ämnet arbetslivsorientering är integrerat med ämnet samhällskunskap. I komvux får dessutom anordnas orienteringskurser för vuxenstuderande.

För varje ämne resp varje särskild yrkesinriktad kurs fastställer SÖ en kursplan bestående av mål och huvudmoment. Till kursplanerna utarbetar SÖ kommentarmaterial som ytterligare belyser undervisningens innehåll och uppläggning. Mål och riktlinjer, kursplanerna, kommentarmaterialet och den lokala arbetsplanen som skall finnas vid varje skolenhet utgör underlag för studieplaneringen i varje kurs.

6.2 Antalet lektioner

Enligt riktlinjer som regeringen meddelar fastställer SÖ genom timplanerna antalet lektioner för gymnasieskolkurserna. För allmänna ämnen anges det högsta tillåtna antalet lektioner per kurs (etapp). För yrkesämnen (delmoment) och särskilda yrkesinriktade kurser anges vanligen både det högsta och det lägsta tillåtna antalet lektioner.

6.3 Indelning i etapper och delmoment

Allmänna ämnen som förekommer på både grundskolnivå och gymnasieskolnivå eller som har flera studiegångar på gymnasieskolnivån, vilka leder till skilda kompetensnivåer, indelas i etapper. Som allmänna ämnen räknas även ekonomiska och tekniska ämnen. Etapperna bygger på varandra och motsvarar olika omfattande studiegångar i ämnet. I de ämnen som finns på grundskolnivå utgör grundskolkursen den första etappen. Etapperna 2–4 är gymnasieskolkurser. I de ämnen som inte förekommer på grundskolnivån utgör alltså etapp 2 den första delen av ämnet.

De stora yrkesämnena eller motsvarande ämnen på gymnasieskolans yrkesinriktade linjer och specialkurser delas upp i delmomentskurser inom komvux för att möjliggöra för vuxna att utbilda sig eller fortbilda sig inom en begränsad del av yrkesämnet. Delmomentskurserna kan anordnas i arbetsteknik med integrerad fackteori eller enbart i fackteori. Kurserna är sidoordnade och bygger i regel inte på varandra. Ett delmoment måste omfatta lägst 45 lektioner för att få anordnas som separat kurs. Om ett delmoment omfattar ett lägre timtal, måste det kombineras med andra delmoment för att utgöra en kurs.

Gymnasieskolans skolverkstäder har vanligen inte tillräcklig utrustning för att en delmomentskurs, som innehåller arbetsteknik, skall kunna anordnas inom komvux med 12–16 deltagare. Därför får delmomenten inom vissa yrkesämnen alternativt delas upp i sk moduler, som kan läggas samman till modulkurser om lägst 90 lektioner enligt SÖ:s föreskrifter. Kursdeltagarna kan då placeras ut på olika studieplatser (stationer) i verkstaden och arbeta med olika delmoment samtidigt. De byter sedan stationer efter ett uppgjort cirkulationsschema.

6.4 Särskilda yrkesinriktade kurser

De särskilda yrkesinriktade kurserna har ingen motsvarighet i gymnasieskolan. Tim- och kursplaner för dessa kurser kommer till på initiativ av arbetsmarknadens parter, av kommuner eller av statlig myndighet. Tim- och kursplanerna fastställs av SÖ efter samråd med arbetsmarknadens parter. De särskilda yrkesinriktade kurserna tillgodoser främst behov av fortbildning eller vidareutbildning i ett yrke. Några avser grundutbildning för yrkesgrupper som hittills har saknat egentlig yrkesutbildning.

Inventering av utbildningsbehov

Förändringar inom både den offentliga och den privata sektorn, omställning till nya tekniker, datorisering m m skapar nya utbildningsbehov. Det är angeläget att dessa utbildningsbehov kartläggs och att initiativ till nya utbildningar tas både lokalt och regionalt. Detta kan ske genom kontakter

med de regionala utvecklingsfonderna, med branschorganisationer, statliga och kommunala myndigheter och enskilda företag. Framför allt kan det lokala samrådet med arbetsmarknadens parter ge kommunerna information om nya utbildningsbehov. Parterna kan också i skrivelser direkt till SÖ eller via den lokala skolstyrelsen påpeka nya utbildningsbehov.

Utveckling av tim- och kursplaner för särskild yrkesinriktad utbildning

Framställning om en ny tim- och kursplan för särskild yrkesinriktad utbildning kan göras av någon av arbetsmarknadens parter, skolstyrelsen i en kommun eller annan kommunal eller statlig myndighet. SÖ prövar framställningen, utarbetar och fastställer en tim- och kursplan och medger att den får tillämpas på försök i en eller ett par kommuner. Efter utvärdering och eventuella ändringar fastställs tim- och kursplanen efter samråd med arbetsmarknadens parter för generell användning.

Parternas medverkan i läroplansarbetet på både lokal och central nivå ger en garanti för att tim- och kursplanerna blir arbetsmarknadsanpassade. Den bör också leda till att utbildningen inte blir alltför snäv och företagsinriktad utan får en sådan bredd att den stärker arbetstagarnas ställning på arbetsmarknaden. Det är särskilt viktigt att utveckla tim- och kursplaner för yrkesgrupper som hittills har saknat möjligheter till utbildning inom sina yrkesområden.

6.5 Delning av gymnasieskolkurser i undervisningsgrupper

Gymnasieskolkurser får delas i två undervisningsgrupper

- i nybörjarspråk (etapp 2) under högst 20 lektioner, om antalet kursdeltagare i resp kurs är lägst 21,
- för genomförande av studietekniska övningar, planering, utvärdering m m under högst följande antal lektioner, om antalet kursdeltagare i resp kurs är lägst 17, nämligen i

svenska etapp 2	20 lektioner
svenska etapp 3	10 „

engelska etapp 2	20 lektioner
samtliga främmande språk	
etapp 3	10 „
historia etapp 2	10 „
samhällskunskap etapp 2	10 „
företagsekonomi etapp 2	10 „
företagsekonomi etapp 3	10 „
fysik etapp 2	10 „
kemi etapp 2	10 „
matematik etapp 2	20 „
naturkunskap etapp 2	10 „
naturkunskap etapp 3	10 „

- vid laborationer under högst följande antal lektioner, om antalet kursdeltagare i resp kurs är lägst 17, nämligen i

biologi etapp 2	30 lektioner
fysik etapp 2	20 „
fysik etapp 3	20 „
fysik etapp 4	20 „
kemi etapp 2	20 „
kemi etapp 3	20 „
naturkunskap etapp 2	20 „
naturkunskap etapp 3	10 „
naturkunskap etapp 4	10 „

- vid laborationer, konstruktionsövningar m m i teknologi och övriga tekniska ämnen, om antalet kursdeltagare i resp kurs är lägst 17, i högst den omfattning som SÖ enligt riktlinjer från regeringen föreskriver i timplanerna,
- i yrkesämnena i högst den omfattning som SÖ enligt riktlinjer från regeringen föreskriver i timplanerna.

Särskilda yrkesinriktade kurser får delas i undervisningsgrupper enligt föreskrifter i tim- och kursplanerna.

6.6 Betygsättning

I gymnasieskolkurser i ämnet svenska sätts två betyg, ett i svenska språket och ett i litteraturkunskap och språklig orientering. Deltagarna i gymnasieskolkurser inom kommu-

nal och statlig vuxenutbildning utgör en egen jämförelsegrupp vid betygsättning. Utbildningen skall ha samma kvalitet som motsvarande utbildning i gymnasieskolan. Betygen i komvux skall därför motsvara prestationer som ligger på samma nivå som prestationerna hos gymnasieskolans elever, även om innehållet i undervisningen inte är identiskt.

Betygsättning i delmomentkurser och modulkurser

För sådana delmoment som kombineras med ett eller flera andra delmoment till en kurs ges ett för delmomenten gemensamt betyg. För modulkurser ges ett betyg som är gemensamt för de moduler som ingår i kursen.

Betyg i delmomentkurser och modulkurser sätts endast under förutsättning att kursdeltagaren har uppnått godtagbart yrkeskunnande. Frågan om kursdeltagaren uppnått godtagbart yrkeskunnande måste sättas i relation till kursens mål och omfattning.

Den som har deltagit i samtliga delmomentkurser eller modulkurser i ett yrkesämne har rätt att få ett sammanfattande betyg i ämnet i dess helhet.

Betygsättning i särskilda yrkesinriktade kurser

I tim- och kursplanen för varje särskild yrkesinriktad kurs anges om graderade betyg skall sättas eller om "Deltagit" skall användas. Graderade betyg och "Deltagit" används endast under förutsättning att kursdeltagaren har uppnått fullgott yrkeskunnande.

6.7 Avgångsbetyg av olika slag

Flertalet vuxenstuderande siktar inte på något fullständigt avgångsbetyg. För dem utfärdas ett samlat betygsdokument när studierna har avslutats (se avsnitt 4.9). För den som redan har ett avgångsbetyg av något slag från gymnasieskolan eller från kommunal eller statlig vuxenutbildning får ett nytt avgångsbetyg på jämförbar eller lägre nivå utfärdas bara om den nya utbildningen avviker väsentligt från den utbildning som dokumenteras genom det tidigare avgångsbetyget.

Avgångsbetyg som ger allmän behörighet för högskolestudier
Avgångsbetyg som ger allmän behörighet för högskolestudier utfärdas inom komvux på två nivåer, dels avgångsbetyg 2, som svarar mot en tvåårig utbildning i gymnasieskolan, dels avgångsbetyg 3, som svarar mot en treårig utbildning i gymnasieskolan. Avgångsbetyg 2 och 3 utfärdas från någon av följande sektorer: ekonomisk, humanistisk-samhällsvetenskaplig, naturvetenskaplig eller teknisk sektor. Avgångsbetyg 2 utfärdas dessutom från yrkesinriktad sektor.

Vissa obligatoriska ämnen ingår i samtliga avgångsbetyg 2 och 3. Dessutom ingår karaktärsämnen från en sektor samt fritt valda ämnen.

För *avgångsbetyg 2* krävs:

1. betyg i de obligatoriska ämnena
 - svenska etapp 2
 - engelska etapp 2
 - samhällskunskap etapp 2
 - matematik etapp 2,
2. betyg i de uppräknade karaktärsämnena inom en av följande sektorer
 - a. *ekonomisk sektor*
 - distribution etapp 2 eller redovisning etapp 2
 - företagsekonomi etapp 3
 - ADB grundkurs
 - engelsk affärskommunikation
 - svensk affärskommunikation
 - b. *humanistisk-samhällsvetenskaplig sektor*
 - franska etapp 1 eller ryska etapp 2 eller spanska etapp 2 eller tyska etapp 1¹
 - historia etapp 2
 - psykologi etapp 2 eller socialkunskap
 - religionskunskap etapp 2
 - naturkunskap etapp 2
 - c. *naturvetenskaplig sektor*
 - biologi etapp 2
 - fysik etapp 3
 - kemi etapp 2
 - matematik etapp 3

¹Betyg i de angivna språken får bytas ut mot betyg i finska etapp 2, italienska etapp 2 eller portugisiska etapp 2.

- d. *teknisk sektor*
fysik etapp 3
matematik etapp 3
teknisk specialisering enligt något av följande alternativ
- *byggteknisk specialisering*
kemi etapp 2
teknologi etapp 2
byggteknik
konstruktion By etapp 2
 - *elteknisk specialisering*
kemi etapp 2
teknologi etapp 2
elektronik etapp 2
ellära etapp 2
 - *kemiteknisk specialisering*
kemi etapp 3
fysikalisk kemi
organisk kemi etapp 2
 - *maskinteknisk specialisering*
teknologi etapp 2
konstruktion Ma etapp 2
produktion Ma etapp 2
- e. *yrkesinriktad sektor*
yrkesinriktad utbildning omfattande en utbildningsvolym enligt timplanerna för komvux som uppgår till lägst 700 lektioner,
3. betyg i minst ett fritt valt ämne,

Fritt valda ämnen kan utgöras av valfria kurser i allmänna ämnen, yrkesämnena och särskilda yrkesinriktade kurser. Även ytterligare etapper av obligatoriska ämnen och karaktärsämnena kan ingå. Grundskolkurser kan inte ingå med undantag av franska etapp 1 och tyska etapp 1.

4. en total utbildningsvolym enligt timplanerna för komvux som för avgångsbetyg 2 från ekonomisk, humanistisk-samhällsvetenskaplig eller naturvetenskaplig sektor uppgår till 1100 lektioner och för avgångsbetyg 2 från teknisk eller yrkesinriktad sektor uppgår till 1400 lektioner. Dessa gränser får överskridas endast om det behövs för att uppfylla övriga villkor för avgångsbetyg 2.

Betyg i ett annat främmande språk än engelska får bytas ut mot betyg i ett främmande språk (hemspråk), som är den vuxenstuderandes modersmål.

Vid beräkningen av utbildningsvolymen används det högsta antalet lektioner enligt timplanerna för komvux även om ett lägre timtal har tillämpats i kursen eller den studerande har betyg i ämnet utan att ha deltagit i någon kurs inom komvux. I utbildningsvolymen inräknas timtalet i lägre etapper av ett ämne. Etapp 1 inräknas dock inte, utom när det gäller franska och tyska.

För *avgångsbetyg 3* krävs:

1. betyg i de obligatoriska ämnena
 - svenska etapp 3
 - engelska etapp 2
 - samhällskunskap etapp 2
 - matematik etapp 2,
2. betyg i de uppräknade karaktärsämnena inom en av följande sektorer
 - a. *ekonomisk sektor*
 - engelska etapp 3
 - distribution etapp 3 eller redovisning etapp 3
 - företagsekonomi etapp 4
 - ADB grundkurs
 - engelsk affärskommunikation
 - svensk affärskommunikation
 - b. *humanistisk-samhällsvetenskaplig sektor*
 - engelska etapp 3
 - franska etapp 3 eller ryska etapp 3 eller spanska etapp 3 eller tyska etapp 3¹
 - historia etapp 3
 - psykologi etapp 2 eller socialkunskap
 - religionskunskap etapp 2
 - samhällskunskap etapp 3
 - naturkunskap etapp 3

¹Betyg i de angivna språken får bytas ut mot betyg i finska etapp 3, italienska etapp 3 eller portugisiska etapp 3.

c. *naturvetenskaplig sektor*

biologi etapp 2

fysik etapp 4

kemi etapp 3

matematik etapp 4

d. *teknisk sektor*

fysik etapp 4

kemi etapp 3

matematik etapp 4

teknologi etapp 3

teknisk specialisering enligt något av alternativen enligt kraven för avgångsbetyg 2

3. betyg i minst ett fritt valt ämne,

Fritt valda ämnen kan utgöras av valfria kurser i allmänna ämnen, yrkesämnena och särskilda yrkesinriktade kurser. Även ytterligare etapper av obligatoriska ämnen och karaktärsämnena kan ingå. Grundskolkurser kan inte ingå med undantag av franska etapp 1 och tyska etapp 1.

4. en total utbildningsvolym enligt timplanerna för komvux som för avgångsbetyg 3 från ekonomisk, humanistisk-samhällsvetenskaplig eller naturvetenskaplig sektor uppgår till 1 500 lektioner och för avgångsbetyg 3 från teknisk sektor uppgår till 1 700 lektioner. Dessa gränser får överskridas endast om det behövs för att uppfylla övriga villkor för avgångsbetyg 3.

Betyg i ett annat främmande språk än engelska får bytas ut mot betyg i ett främmande språk (hemspråk), som är den vuxenstuderandes modersmål.

Vid beräkningen av utbildningsvolymen används det högsta antalet lektioner enligt timplanerna för komvux även om ett lägre timtal har tillämpats i kursen eller den studerande har betyg i ämnet utan att ha deltagit i någon kurs inom komvux. I utbildningsvolymen inräknas timtalet i lägre etapper av ett ämne. Etapp 1 inräknas dock inte, utom när det gäller franska och tyska.

Avgångsbetyg som ger både allmän behörighet och yrkeskompetens motsvarande en tvåårig yrkesinriktad linje i gymnasieskolan

Komvux kan i regel endast i begränsad omfattning ge utbildning i arbetsteknik. Vissa vuxenstuderande kan ändå uppfylla fordringarna vad gäller yrkeskompetens för ett avgångsbetyg från en tvåårig yrkesinriktad linje i gymnasieskolan. Den studerande får då på annat sätt dokumentera de kunskaper i arbetsteknik som krävs. Om en vuxenstuderande har kunnat dokumentera kunskaper motsvarande den yrkeskompetens som ges inom ramen för en tvåårig yrkesinriktad linje i gymnasieskolan, får detta ingå i ett avgångsbetyg 2. Av ett sådant avgångsbetyg 2 framgår alltid att det ger dels allmän behörighet för högskolestudier, dels yrkeskompetens motsvarande en angiven yrkesinriktad linje i gymnasieskolan.

Avgångsbetyg från årskurs 4 av teknisk linje

Avgångsbetyg från årskurs 4 av teknisk linje får utfärdas i komvux när en studerande

1. har uppfyllt kraven för avgångsbetyg 3 från teknisk sektor,
2. har betyg i ämnen från årskurs 4 av teknisk linje enligt närmare föreskrifter från SÖ.

Avgångsbetyg från årskurs 4 av teknisk linje får utfärdas i komvux även *utan* fritt valda ämnen.

Avgångsbetyg som ger yrkeskompetens

Avgångsbetyg skall utfärdas efter slutförd särskild yrkesinriktad kurs. I avgångsbetyget anges utbildningens omfattning och i utbildningen ingående ämnen.

Avgångsbetyg skall utfärdas också efter slutförd utbildning inom komvux som motsvarar fullständig genomgång av en specialkurs eller högre specialkurs i gymnasieskolan.

7 Grundutbildning för vuxna

7.1 Inledning

De mål och riktlinjer som gäller för verksamheten inom komvux gäller i tillämpliga delar också för grundvux. Några timplaner och kursplaner finns inte för grundvux. SÖ utarbetar däremot kommentarmaterial även för grundvux. Lokala arbetsplaner skall också finnas för grundvux.

Eftersom grundvux i väsentliga avseenden skiljer sig från komvux behandlas i detta avsnitt sådana frågor som är specifika för grundvux.

7.2 Mål och målgrupper

Särskilda mål för grundvux

Grundvux skall medverka till att förverkliga vuxenutbildningens allmänna mål genom att erbjuda vuxna grundläggande utbildning som

1. förmedlar kunskaper och färdigheter som är oundgängliga för den enskilde i samhället och som kan utgöra grund för yrkesutövning och vidareutbildning,
2. utvecklar deltagarnas förmåga att kritiskt undersöka sin egen situation och det omgivande samhället och stimulerar dem till att medverka i samhällets utveckling.

Målgrupper för grundvux

Grundvux vänder sig till alla vuxna som saknar grundläggande kunskaper och färdigheter i att läsa, skriva eller räkna. Vissa undantag härifrån framgår av förordningen om grundutbildning för vuxna.

7.3 Grundvux uppbyggnad

Utbildningens innehåll

Grundvux omfattar grundläggande utbildning i läsning, skrivning och räkning upp till en nivå som högst motsvarar

utbildning enligt årskurs 6 i grundskolan. Samhällsorienterande och naturorienterande moment ingår också i utbildningen. Undervisningens olika delar och moment utgör inte separata ämnen utan grundvux bör ses som en helhet. Deltagarna inplaceras på den nivå där de har förutsättningar att följa undervisningen. En anpassning av undervisningen sker därefter utifrån deltagarnas behov och erfarenheter.

Icke svensktalande deltagare skall, om det är möjligt och om deltagaren själv önskar det, få undervisning på sitt eget språk (hemspråk). Grundläggande läs- och skrivfärdigheter på hemspråket är ofta en förutsättning för att deltagaren skall kunna lära sig att läsa och skriva på svenska. Dessa deltagare behöver samtidigt få allmän språkträning på och i svenska. Undervisningen i svenska som ett främmande språk för icke läs- och skrivkunniga förutsätter en väl genomtänkt gemensam planering av hemspråkläraren och svenskläraren. De samhälls- och naturorienterande momenten i undervisningen genomförs om möjligt i huvudsak på hemspråket. När deltagaren har lärt sig de grundläggande färdigheterna i att läsa och skriva på sitt hemspråk och också skaffat sig en grundläggande funktionell språkkompetens i svenska språket, bör läsning och skrivning på svenska komma in alltmer i undervisningen.

Då deltagare i grundvux inte önskar lära sig läsa och skriva på sitt eget språk eller då det av andra skäl, tex brist på hemspråklärare, är omöjligt att genomföra detta, skall allmän grundläggande språkträning i och på svenska föregå läs- och skrivinläring på svenska. De samhälls- och naturorienterande moment som ingår i undervisningen kan då användas för att befästa färdigheterna i att läsa och skriva på svenska.

Svensktalande grundvux-deltagare har i allmänhet minst 6-årig skolgång bakom sig. De saknar sällan helt läs-, skriv- eller räknefärdigheter. Merparten av de svensktalande behöver därför inte delta i den mest elementära delen av grundvux. Samhälls- och naturorienterande moment skall ingå i undervisningen även för dem.

Yrkes- och arbetslivsförberedande inslag och studiebesök bör

så tidigt som möjligt föras in i undervisningen. Deltagarnas yrkes- och studieinriktning bör prägla innehåll och arbetsformer i undervisningen. Det innebär att grundvux inriktas mot och förbereder för t ex förvärvsarbete, studier inom arbetsmarknadsutbildning, komvux, på folkhögskola eller i studieförbund.

Undervisningens organisation

Enskild undervisning – gruppundervisning

Kommunerna har stor frihet att organisera undervisningen med hänsyn till deltagarnas förutsättningar och behov. För vissa deltagare kan det vara nödvändigt att börja med enskild undervisning. En strävan bör emellertid vara att så snart som möjligt föra deltagarna samman till grupper för att möjliggöra en social träning. Gruppstorleken skall efter hand öka och bör mot slutet av studierna i grundvux vara relativt stor, så att övergången till annan utbildning underlättas.

Heltid – deltid

Pedagogiska skäl talar för att undervisningen i grundvux bedrivs som deltidsundervisning. För flertalet deltagare är det lämpligt med högst halvtidsstudier till en början. Undervisningen per vecka kan emellertid ökas när deltagarna skaffat sig viss studievana och gjort sådana framsteg att det är motiverat. Endast i undantagsfall och när deltagarna bedöms ha särskilt goda förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen bör grundvux läggas upp som heltidsstudier. Det bör främst kunna komma i fråga som förberedelse för fortsatta studier i t ex komvux eller arbetsmarknadsutbildning.

Stödjande och elevvårdande insatser

Även inom grundvux finns en särskild resurs, det s k *schablontillägget*, som får användas för studie- och yrkesorientering, studiehandledning och stödundervisning. Schablontillägget för grundvux får dessutom användas för information och uppsökande verksamhet, studiebesök, kurativ verksam-

het och tolkning. Utgångspunkten för hur kommunerna fördelar resursen till olika aktiviteter skall vara deltagarnas behov. Föreskrifter om beräkning av schablon tilläggets storlek och om dess användning finns i förordningen om grundutbildning för vuxna.

Schablon tillägget för komvux får användas även inom grundvux. Däremot får schablon tillägget för grundvux endast användas inom grundvux.

7.4 Allmänna riktlinjer för verksamheten

Information och uppsökande verksamhet

Varje kommun skall informera om grundvux i kommunen. Målet skall vara att nå alla som kan tänkas behöva grundvux. Informationen bör vända sig till såväl personer som kan behöva grundvux som myndigheter, organisationer, arbetsgivare m fl, som kan komma i kontakt med grundvux-berättigade personer. Visst informationsmaterial bör vara tillgängligt på flera språk.

Kommunernas informationsinsatser vad gäller grundvux skall bedrivas i samverkan med andra anordnare av vuxenutbildning, med statliga myndigheter och med arbetsmarknadens parter i syfte att nå dem som behöver grundvux och motivera dem att delta i utbildningen.

Studie- och yrkesorientering, studiebesök

Grundvux har stor betydelse när det gäller att förbereda de studerande för arbetslivet. Eftersom många deltagare i grundvux har en osäker ställning på arbetsmarknaden, är det av särskild vikt att de får en väl anpassad syo. Ett nära samarbete krävs mellan lärare och syofunktionärer.

Det är viktigt att studiebesök och yrkes- och arbetslivsförberedande moment planeras in i utbildningen. Sådana inslag bör medverka till att höja motivationen hos deltagarna och ge dem möjlighet att i vardagslivssituationer tillämpa förmågan att tala, läsa, skriva och räkna.

Kurativa insatser

Många deltagare i grundvux lever under svåra förhållanden, ekonomiskt, socialt och psykiskt. Deras livssituation är inte sällan så otrygg och fylld av problem att studierna försvåras. Det är därför värdefullt om särskild kurativ personal kan komplettera lärarnas insatser.

Tolkning

I många situationer, t ex vid information om grundvux, kan det vara nödvändigt att anlita tolk. Det kan också gälla i undervisningen i samhälls- och naturorientering för icke svensktalande deltagare. Dessutom kan tolken ofta genom sin bakgrund bidra till att läraren får en större förståelse för deltagarnas bakgrund och reaktioner.

7.5 Metoder och arbetsformer

Inskolningsperiod

Genom undervisningen i grundvux bör deltagarna lära sig att planera och ta ansvar för sina studier. Vissa deltagare i grundvux kan knappast förväntas klara detta redan från början av sina studier.

Undervisningen bör därför inledas med en inskolningsperiod. Under denna lär deltagarna känna varandra. En försiktig diagnostisering bör göras av varje deltagares kunskaper och färdigheter. Under inskolningsperioden skall man ta upp en diskussion av målen för grundvux och börja planera undervisningen med hänsyn till varje deltagares personliga mål, förutsättningar och behov.

Eftersom det är svårt att med ett enstaka test eller annan begränsad prövning avgöra en persons kunskaper och färdigheter, syftar inskolningsperioden också till att ge ett säkrare underlag för en bedömning av om deltagaren bör gå i grundvux eller rådats till annan form av utbildning.

Planering av studierna

En effektiv undervisning förutsätter en väl genomtänkt planering. Den skall utgå från deltagarnas mål med studierna,

deras behov, förutsättningar och intressen. Studierna måste planeras för såväl varje deltagare individuellt som för varje grupp.

Planeringen innebär att lärare och deltagare tillsammans avgör vad som skall ingå i utbildningen och hur lång tid som skall ägnas åt olika moment, i vilken ordning de skall tas upp, med vilka metoder de skall bearbetas och vilka läromedel som skall användas. Planeringen skall fortgå under hela studietiden.

Arbetsformer

Både innehållet, arbetsformerna och inläringen av vissa moment skall så långt som möjligt anpassas till deltagarnas individuella förutsättningar och behov. Undervisning i större grupper bör växla med individuellt arbete, arbete i par eller i mindre grupper. Även arbete utanför klassrummet, såsom studiebesök och praktiska övningar, bör vara naturliga inslag i undervisningen.

Hemarbete

Deltagarna i grundvux bör successivt få vänja sig vid att utföra en del av studierna som hemarbete. Hemarbetet har till syfte att befästa kunskaper och färdigheter genom övning av framför allt läs- och skrivförmågan. Hemarbetet bör under studiernas gång få en allt större omfattning.

Läromedel

Tillgången på läromedel som är anpassade för grundvux är begränsad. Därför bör de läromedel som används kompletteras med autentiskt material och material som utarbetas av lärare och kursdeltagare gemensamt.

Utvärdering

Efter inskolningsperioden och med jämna mellanrum under studierna bör utvärdering ske, innan det fortsatta arbetet detaljplaneras. Deltagare, lärare, skolledare, syofunktionär och kurator bör låta de erfarenheter och synpunkter som

kommer fram vid utvärderingen påverka planeringen av det fortsatta arbetet. Utvärderingen kan på så sätt medverka till att förbättra deltagarnas anpassning och därmed deras motivation, vilket kan bidra till att minska frånvaro och studieavbrott.

Vid de återkommande utvärderingarna bör man ta upp frågor som t ex måluppfyllelse, urval av stoff, avvägning mellan olika arbetsformer, läromedel, hemarbete osv. Utvärderingarna bör också kunna ge underlag för en bedömning om deltagarna uppnått målet för grundvux och har tillräckliga kunskaper och färdigheter för att övergå till annan utbildning eller till yrkesarbete. Vid slutet av utbildningen inom grundvux kan det vara lämpligt att göra en mera övergripande utvärdering som bl a kan ge underlag för revidering av de lokala arbetsplanerna.

I grundvux sätts inte betyg. Däremot kan den deltagare som så önskar få ett av rektor utfärdat intyg över genomgången utbildning i grundvux.

